

אוניברסיטת בר אילן

תרומת דפוס ההתקשרות והאקלים המשפחתי לקשרים עם בני הגיל,
מידת התוקפנות וסגנונות התירבות של בני עולים מאתיופיה

יפית סויד גרינברג

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך

בבית-הספר לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן

תשע"ז

רמת גן

תקציר

גיל ההתבגרות הינו שלב התפתחותי המהווה מעבר בין ילדות לבגרות ובו מתרחשים שינויים מהותיים בתחום הגופני, הקוגניטיבי, הרגשי והחברתי. תקופה זו עשויה להיות פגיעה, רגישה ומסוכנת עבור חלק מהמתבגרים בשל קושי בשליטה בהתנהגות וברגשות שהוא חווה (Dahl, 2004).

עבודת מחקר זו תעסוק במתבגרים שהנם בני מהגרים. ההתבגרות בקרב דור שני למהגרים מהווה משתנה סיכון ומעמתת את בני הנוער עם סוגיות זהות משמעותיות. כך, עולות שאלות כגון מי אני ומה אני ביחס לתרבות המוצא וביחס לתרבות הקולטת (בן-עזר, 1992). עבודת מחקר זו מתמקדת בבני מהגרים מאתיופיה. עליה זו הינה ייחודית בשל המקור האידיאולוגי והזיקה הדתית לישראל. הספרות המחקרית מדגישה שני מאפיינים עיקריים בקרב מתבגרים אלו: תרבות המוצא מול כמיהה להשתייך לחברה הישראלית.

לרוב, בני הנוער וצעירים יוצאי אתיופיה (עולים ובני עולים) יעדיפו למצוא את השילוב הישן עם החדש (אדלשטיין, 2003; שבתאי, 2001). אולם, השילוב אינו פשוט: בני הנוער עומדים בפני קושי רב בהגדרת זהותם בישראל בגלל צבע העור השונה, הקושי בלימוד השפה החדשה, מנהגי הדת השונים, ולעיתים אף הקושי להזדהות עם ההורים, הנמצאים בעצמם בקונפליקט תרבותי עם התרבות הישראלית (אדלשטיין, 2000).

לאור ממצאים אלו, מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון את תרומתם של גורמים ברמת הפרט (דפוסי ההתקשרות לאם ולאב) ורמת המשפחה (האקלים המשפחתי) להסבר קשרים עם בני הגיל, התנהגות תוקפנית וסגנונות תרבות בקרב מתבגרים בני עולים מאתיופיה.

המדגם: במחקר לקחו חלק 60 תלמידים ילידי הארץ, בני עולים מאתיופיה, מתיכונים

מעיר במרכז הארץ. המשתתפים, 34 בנות ו-26 בנים, למדו בכיתות ט' עד יב' (גילאים $M =$

$16.03, SD = 1.01$) והשתתפו בפרויקט הלאומי של "ברנקו וייס".

כלי המחקר: מחקר זה כלל 5 כלי מחקר. ארבעה שאלוני דיווח עצמי מולאו על ידי

התלמידים: 1. סולם קשר עם בני הגיל- הגרסה העברית (סלונים, 1987). שאלון זה מעריך את

מידת ועוצמת הקשיים שיש לנבדק ביחסיו עם חבריו. 2. שאלון לאיתור סגנונות תרבות- השאלון

הותאם לבדיקת סגנונות תרבות של עולים על ידי מרגולין (2002). 3. שאלון דפוס התקשרות

”איזה סוג של ילד אני?”- הגרסה העברית (Granot & Maysless, 2001) לשאלון התקשרות (Kerns, Klepac & Cole 1996). מטרת השאלון הינה להעריך את תפיסת הנשאלים לגבי תחושת הביטחון במערכות היחסים מתבגר - הורה . 4. שאלון להערכת משפחות III - Faces - השאלון בגרסתו העברית (טייכמן ונבון, 1990) משמש לבחינת רמת הלכידות וההסתגלות לשינויים של המשפחה.

שאלון נוסף מולא על ידי רכזי הפרויקט. השאלון תוקפנות חברתית, בגרסתו העברית (אפרתי- וירצר, 2005) מעריך את ההתנהגות התוקפנית בקרב ילדים באמצעות דירוג הרכזים. תוצאות המחקר : בבחינת ההשערה הראשונה בדבר הבדלים במדדי ההסתגלות החברתית, תוקפנות וסגנונות התרבות בין מתבגרים בטוחים/ לא בטוחים בהתקשרותם לאב ולאם תוצאות מחקר זה מאוששות את ההשערה ותומכות במחקרים קודמים אשר הראו כי ישנם הבדלים בין נבדקים עם קשר בטוח/לא-בטוח עם האב במדדי ההסתגלות חברתית של הנבדקים. קשר בטוח עם האב יביא להסתגלות חברתית טובה. עם זאת, בניגוד להשערת המחקר המשתנה התקשרות לאם לא הבחין בין הנבדקים.

בהמשך בחינת ההשערה הראשונה בדבר סגנונות התרבות בין מתבגרים בטוחים ולא בטוחים בהתקשרותם לאב ולאם נמצא כי רמת תרבות מסוג שוליות היתה גבוהה כאשר הקשר עם האב היה פחות טוב מהממוצע. בנוסף, נמצא הבדל מובהק עבור סגנון תרבות מסוג הפרדות. רמת תרבות מסוג הפרדות היתה גבוהה כאשר הקשר עם האב היה פחות טוב מהממוצע, תוצאות אלו תואמות את ההשערה.

בבחינת ההשערה השנייה בדבר ההבדלים במדדי ההסתגלות החברתית, תוקפנות וסגנונות התרבות בין נבדקים עם רמות שונות של מדדי אקלים משפחתי, תוצאות המחקר תואמות את ההשערה ומצביעות על הבדלים מובהקים בין מדד ההסתגלות והאקלים המשפחתי, נמצא כי רמת ההסתגלות החברתית גבוהה יותר כאשר האקלים המשפחתי נוטה למעורבות יתר או למצב כאוטי. רמת התוקפנות נמוכה יותר כאשר האקלים המשפחתי נוטה למעורבות יתר. בבחינת השערת המחקר בדבר סגנונות התרבות בין נבדקים מרמות שונות של האקלים המשפחתי נמצאו רמות נמוכות של תרבות מסוג שוליות או מסוג הפרדות כאשר האקלים המשפחתי נוטה למעורבות יתר או מצב כאוטי בהתאם למשוער.

השערות המחקר הבאות עסקו בתרומת המדדים ברמת הפרט והמשפחה למדדי ההסתגלות, כאשר השערת המחקר השלישית בחנה את תרומת מדדי ההתקשרות לאב ולאם וכן רמת האקלים המשפחתי כמסבירים הבדלים בקשרים עם בני הגיל. בבחינת השערה זו נמצא כי

קשר בטוח עם האב תרם באופן מובהק להסבר השונות במדד זה בהתאם למשוער. יחד עם זאת, לא נמצאה תרומה של המשתנים הבוחנים קשר בטוח עם האם להסבר השונות.

בהשערת המחקר הרביעית נבחנה ההתקשרות לאב ולאם וכן רמת האקלים המשפחתי כמסבירים הבדלים במידת התוקפנות. ממצאי המחקר הראו כי בעבור תוקפנות, לא נמצאה תרומה של המדדים ברמת הפרט והמשפחה למימד הסתגלות זה, בניגוד למשוער. השערת המחקר החמישית בחנה את מדדי ההתקשרות לאב ולאם וכן את רמת האקלים המשפחתי כמסבירים הבדלים בסגנונות התרבות. ממצאי המחקר הראו כי עבור הסתגלות חברתית, אקלים משפחתי הנוטה למעורבות יתר וכן קשר בטוח עם האב תרמו להסבר השונות במדד ההסתגלות החברתית, בהתאם למשוער.

השערות המחקר הבאות עסקו בחקר קשרים בין המשתנים, כאשר השערת המחקר השישית בחנה את הקשרים בין הסתגלות חברתית, תוקפנות וסגנונות תרבות ושיערה כי ימצאו קשרים בין קשרים עם בני הגיל, תוקפנות וסגנונות תרבות ממצאי המחקר הראו כי בהתאם למשוער, ישנו מתאם שלילי בין משתנה התרבות מסוג שוליות לבין הסתגלות עם חברים. השערת המחקר השביעית בחנה הימצאות קשרים בין המשתנים הבלתי תלויים במחקר זה: דפוסי ההתקשרות לאב ולאם והאקלים המשפחתי ושיערה כי ימצאו קשרים בין המשתנים. השערה זו לא אוששה.

מחקר זה הדגיש את חשיבות התקשרותו של הנער לאביו, בנוסף המחקר הראה שסביבת המשפחה משמעותית להשתלבותו הבטוחה והיציבה של הנער בן העולים בחברה. התקשרות בטוחה עם אביו וכמו כן אקלים משפחתי הפתוח לשינויים ומלוכד, העוטף את הנער, הובילו לרמת הסתגלות חברתית גבוהה, תוקפנות נמוכה ותרבות מסוג השתלבות והטמעות. באשר למגבלות המחקר, תחילה יש לציין כי המחקר כלל 60 נבדקים, מתבגרים בני עולים מאתיופיה וכן ארבעה רכזים שמילאו נתונים לגבי כל אחד מהנבדקים. מדגם זה איננו מייצג מתבגרים שהנם דור שני להגירה אלא קבוצה ייחודית של בני עולי אתיופיה. מומלץ לבחון ממצאים אלו בקרב קבוצות נוספות של בני עולים ובקרב בני עולי אתיופיה מקבוצות גיל נוספות. מגבלה נוספת קשורה לאופן איסוף המידע. מחקר זה התבסס ברובו על דיווח עצמי ובנוסף דיווח מהרכזים, יש לציין כי מידת ההכרות של הרכזים את הנבדקים היא מוגבלת ובנוסף כדאי לבקש מידע נוסף מחבריהם בני אותו הגיל. מידע זה, עלול לשקף רק חלק מן התמונה ויש לבחון דרכים נוספות להעריך את ההסתגלות הרגשית-חברתית של המשתתפים.

לממצאי מחקר זה יכולות להיות השלכות חשובות מבחינה תיאורטית ויישומית. אשר לתרומה התיאורטית: ראשית, עד כה רוב המחקר בתחום לא התייחס לאוכלוסיית בני העולים אלא התמקד בעולים ובתחושת השייכות שלהם ולא של הדור השני. שנית, המחקרים שעסקו באוכלוסייה זו בחנו התקשרות לאב ולאם יחד בעוד שהמחקר הנוכחי בחן את התרומה הייחודית של כל אחת ממערכות הקשרים.

לצד התרומה התיאורטית, למחקר זה כמה תרומות יישומיות. המחקר מדגיש את חשיבות הקשר שיש למתבגר עם הוריו, בדגש על אביו. ממצאי המחקר מדגישים את הצורך לתת מקום לשימור הזהות התרבותית (תרבות המוצא) יחד עם תרבות הארץ הקולטת, כפי שעלה בתוצאות המחקר הבוחנות את סגנונות התרבות, על מנת שהנער יחוש תחושה של זהות שלמה וקבלה ולא של זרות. תרומה יישומית יכולה לבוא לידי ביטוי בפיתוח תוכניות התערבות שמצד אחד יחזקו את הקשר של המתבגר עם הוריו ויתנו למתבגר כלים ולגיטמציה להתקרב לשורשיו ומצד שני, לתת להורי המתבגר כלים להבין ולהתחבר לבנם שמתחבר עם תרבות הארץ הקולטת. ממחקר זה עולים כמה כיוונים למחקרי המשך. ראשית, יש להמשיך ולחקור אודות בני העולים, בדגש על בני עולים מאתיופיה שתפיסת הזהות הינה משמעותית עבורם. שנית, יש לבחון מדדים נוספים שיוכלו להאיר ולתת יותר מידע ובכך לקבל תמונה רחבה יותר שתכלול גם מסקנות יישומיות.